

поширювалась батьківська влада. Жінка в таких відносинах не поділяла суспільного становища і соціального стану свого фактичного чоловіка тощо.

Проте, враховуючи його значення, як фактичного аналогу шлюбу, необхідного у тих випадках, коли бажання створити сім'ю не могло бути реалізоване через об'єктивні обставини, права осіб, які перебували у конкубінаті, з часом почали захищати за допомогою різноманітних юридичних прийомів.

Таким чином, конкубінат у Римі у певних сферах відносин мав фактично таке ж правове значення, як і законний шлюб.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що у римському приватному праві сформувалися кілька правових форм шлюбних та подібних до шлюбних відносин. По-перше, це дві точно визначені форми законного шлюбу. По-друге, це кілька визнаних законом форм фактичного співжиття, найбільш важливою з яких є конкубінат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Калюжний Р. А., Ящурицький Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 182 с.
3. Основи римського приватного права: підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 226 с.
4. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.

Кливак Анастасія Петрівна,

студентка 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: д. ю. н., професор Давидова І.В.

ЗАКОНИ XII ТАБЛИЦЬ – ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО РИМСЬКОГО ПРАВА

Актуальність дослідження джерел римського права, зокрема Законів XII таблиць зумовлюється тим, що все сучасне цивільне законодавство ґрунтується на римському приватному праві. Правова система римського права, а саме його дух, ідеї, головні засади та положення, піддавалися рецепції тією чи іншою цивілізацією на певних етапах їх розвитку, тобто було предметом неодноразових рецепцій. У зв'язку з цими, закономірним є висновок про те, що ідеї, положення та засади права, викладені в Законах XII таблиць знаходять своє втілення в правових системах багатьох держав.

Створення збірника «Закони XII Таблиць» науковці відносять до V ст. до н.е. та пов'язує їх появу з вимогами плебеїв здійснити запис звичаєвих норм права та надати їм публічності, адже нерідко патриції тлумачили звичаї на власну користь. Саме на вимогу плебеїв було створено комісію з 10 децемвірів для запису законів, потім закони схвалили народні збори характеру. Текст законів, яких налічувалося 118, був висічений на 12 мідних листах, листи закріпили на дерев'яних дошках та розмістили в центрі Риму. Варто зазначити, що первісний текст до наших часів не зберігся, а був відтворений через опрацювання праць римських авторів, які посилалися на дане джерело права. Закони XII таблиць не можна вважати кодексом законів, адже скоріш за все це була збірка звичаєвих норм із найголовніших соціальних питань життя Риму публічного та приватного характеру в епоху переходу від первіснообщинного до рабовласницького ладу [1, с. 14-15].

Закони XII таблиць охоплювали звичаєві норми, що регулювали відносини у різних сферах: майнові відносини (переважали норми речового права: право власності, володіння, сервітуту та заставного права); шлюбно-сімейні відносини; злочини та покарання; положення щодо судочинства [2, с. 40]. Пропонуємо дати коротку характеристику даному джерелу права.

Надаючи характеристику нормам права, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, варто зазначити, що вони визначалися крайньою суворістю; панувала влада голови родини – *pater familias*, правова охорона надавалася патріархальній сім'ї. Главі сім'я надавалося право виняткове право розпоряджатися майном сім'ї; вбити дитину-виродка; продати дітей у рабство; вигнати дружину з дому. Шлюб між патриціями та плебеями був під заборобою. Розрізняли три форми шлюбу, які різнилися за формою укладення та правам жінки у такому шлюбі: дві перші форми шлюбу (стародавні) здійснювалися в урочистій обстановці та наречена передавалася під всебічну владу чоловіка. Один із них відбувався в релігійній формі за участю жерців (*Confareatio*), інший – шляхом викупу нареченої (*Coemptio*). Третя нова форма шлюбу «*sine manu*» – без влади чоловіка». Дана форма шлюбу характеризувалася тим, що жінка в цьому шлюбі мала право на розлучення та забрати при розлученні належне їй особисте майно (посаг та майно нажите чи придбане у шлюбі). Особливістю даного шлюбу було те, що його треба було поновлювати щорічно, а термін давності переривала дружина, яка мала на три дні залишати будинок чоловік у визначений час. На відміну від становища жінки, яке різнилося у кожному із форм шлюбів, становища чоловіка було незмінним – він мав право розпоряджатися посагом дружини та розлучення для нього було майже безперешкодним [3, с. 56].

Особи, що бажали укласти шлюб повинні були володіти *jus conubii* (право вступати в шлюб) та мати *affectio maritalis* (намір жити саме у шлюбі), а також бути статевозрілими та укладати шлюб у передбаченій правом формі. Римський шлюб могли укладати тільки статевозрілі особи, які спроможні були мати дітей, тобто здійснювати природну мету шлюбу. Для жінок статевозрілий вік складав 12 років, а для чоловіка 14 років. Після настання 60 років для чоловіків і 55 років для жінок укладення шлюбного союзу розглядалося як негоже та могло бути причиною визнання його нікчемності. Ще однією умовою для укладення шлюбу було відсутність близького родинного зав'язку (до 4 коліна) між нареченими [1, с. 17].

Щодо регулювання речових прав, то в Законах XII таблиць ще не було закріплено абсолютного права власності, приватна власність все ще залежала від власності общини, від якої і брала свій початок. Речі поділялися на: 1) речі божественного права (храми, священні гаї, місця поховання, міські стіни та брами) – вилучалися з комерційного обороту, не могли бути у власності будь-кого; 2) речей людського права та майнового (торговельного) обороту – були об'єктом комерційного обороту відповідно до встановлених процедур. Особливо важливі об'єкти власності (земля, будівлі, раби та худоба) перебували в сімейні власності, ними розпоряджався лише голова родини відповідно до особливого порядку – манципації. Власником землі могли бути лише громадяни Риму. Манципація передбачала присутність при продажу п'яти свідків та ваговика (повнолітніх римських громадян). Покупець промовляв передбачену формулу, ударяв шматком міді по вагах та передавав його як купівельну суму продавцю речі. При цьому порушення обряду манципації тягло за собою визнання правочину недійсним. Всі інші речі могли бути відчужуватися без особливих формальних процедур [4, с. 49].

Закони XII таблиць суворо обмежували способи набуття речових прав, серед яких: манципація; традицію (проста передача неманципованої власності за гроші, під поруку або заставу); специфікація (створення нової речі з чужого матеріалу або сполучення декількох речей в одній – головній); відступлення права; спадкування; давність володіння (однорічний строк для рухомих речей та дворічний для нерухомого майна; виняток становили украдені речі та речі релігійного характеру) [2, с. 42].

Щодо спадкового права, то після смерті глави сім'ї майно переходило спадкоємцям за законом, а у випадку складання заповіту – до спадкоємців за заповітом. Заповіт носив обов'язків характер та підлягав затвердженню Після смерті домовладки майно сім'ї переходило агнатам за законом, а якщо небіжчик залишав заповіт, його слід було суворо дотримуватися. Заповіт мав

затверджуватися куріатною або центуріатною коміцією. Законами XII таблиць у випадку смерті глави сім'ї захищали також права та інтереси його дружини та малолітніх дітей. Так, навіть при наявності заповіту, дружина та малолітні діти отримували частину майна як на своє утримання, так і на утримання малолітніх дітей [5, с. 61].

Зобов'язальне право, що закріплювалося в Законах XII таблиць, передбачало не лише наявність зобов'язань з договорів, а й наявність позадоговірних (деліктних зобов'язань) – крадіжки, потрапи посівів, знищення чи пошкодження майна [5, с. 62].

У Законах XII таблиць небагато норм було присвячено кримінальному праву, оскільки ще зберігався інститут кровної помсти. Суворі покарання передбачалися за порушення права власності, наприклад: злодій, винний у нічний крадіжці врожаю, підлягав розп'яттю на дереві; за підпал будинку і зерна, що лежало поряд, на злочинця одягали кайдани, а після побиття публічно спалювали [3, с. 54]. Злодія, захопленого вночі, можна було безкарно вбити на місці злочину, а злочинець затриманий вдень, піддавався фізичному покаранню і віддавався потерпілому, що в свою чергу тягло за собою обернення в рабство. Таким чином, можна зробити висновок про те, що в Законах XII таблиць покарання за злочини проти власності передбачали, перш за все, захист приватно-майнових інтересів, а не інтересів публічного порядку. Про це також свідчить порівняно небагато згадок про державні злочини, так Закон XII таблиць установлюється неправомірність і караність нічних збіговиськ, підбурювання ворога до нападу на Рим, порушення постанов, що стосуються суспільного порядку, хабарництва суддів і ін. [4, с. 50].

Цивільний процес з вирішення майнових спорів характеризувався строгим формалізмом та суворою процедурою. Норми ж, що регулювали кримінальний процес, забороняли проведення страт без вироку суду, а також забороняли надання особистих привілеїв [3, с. 54].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що Закони XII таблиць були основним джерелом римського права, оскільки порівняно просто та чітко регулювали основні суспільні відносини, а також мали публічний характер, що зумовлювало можливість громади їх широко використовувати та контролювати дотриманням їх положеннями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафонов С. Римське право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. Дисципліни. Київський національний економічний ун-т. К. : КНЕУ, 2005. 144с.
2. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. К.:Істина, 2005. 144с.

3. Орач Є. М. Римське приватне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2012. 392 с.

4. Основи римського приватного права: навчально-методичний. За ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.

5. Трофанчук Г. Римське приватне право: навчальний посібник. К.: Атіка, 2006. 245 с.

Кобчик Євгенія Сергіївна,

студентка 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: д.ю.н., професор Давидова І.В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ІПОТЕКИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Застава в римському праві – це засіб забезпечення зобов'язання, який встановлює речове право заставодержателя на предмет застави.

Римське заставне право пройшло три історичні форми: фідучіарна угода, ручний заклад, іпотека.

Первісною формою застави була фідучіарна угода. Її суть полягала в тому, що боржник в забезпечення боргу передавав свою річ заставодержателю (фідучіарію) на праві власності з обумовленістю, що у випадку задоволення за зобов'язанням закладена річ має бути повернута у власність боржника. В стародавню епоху ця обумовленість мала тільки моральне значення – вірність своєму слову – *fides*.

Якщо боржник не зміг в строк погасити борг, то застава залишалася у власності кредитора. Отже, становище боржника була невідгдним: у разі невиконання ним зобов'язання річ залишалася у власності фідучіарія, навіть якщо сума боргу була меншою від вартості заставної речі.

При такій формі, як ручний заклад, річ передавалася не у власність, а тільки у володіння, точніше держання. У разі задоволення за зобов'язанням річ обов'язково мала бути повернута назад. У цій формі ненадійним було становище кредитора: якщо річ ним втрачалася, то він не завжди міг вимагати її повернення.

У класичний період з'являється третя форма застави – іпотека, назва якої була запозичена з грецького слова «*hypoteka*». Суть іпотеки полягала в тому, що боржник зберігав не тільки право власності на річ, а й право володіння нею. Кредитор має право вимагати видачі речі лише після того, коли настає термін сплати боргу.